

Václav
Cílek

**Přijít
za
svítání**

Pít červánky a čerpat sílu
Vybrané eseje z let 2002–2022

© Václav Cílek, 2022

Illustrations © Eva Brodská, Bohuslav Reynek – dědicové, 2022

Photos © Hana Rysová, 2022

ISBN 978-80-7675-082-1

Jak číst tuto knihu 7

Vstoupit do krajiny 11

Čerpat sílu a pít červánky v krajině domova • Anaon aneb Krajina s kolektivní duší • O paměti krajiny a kamenu svatého Ivana na Bytízku u Příbrami • Kounovské kamenné řady a jejich historie • Proč máme rádi pravěk? • Cesty do pravěku, aneb pták, který vyseděl rakev • Sluší ti to jako dálnici v Českém středohoří, miláčku • Prohlédni si tu zemi • Když jdou ovce krajinou • Středočeská krajina a její *genius loci* • Vnitřní a vnější mapy

Neviditelná místa 75

Praha a její *genius loci* • Žižkov jako domov • Ostrava a její vinařské tradice • Pronásledování tuhyků na Vysoké u Příbrami • Cestou na Komorní hůrku • Místa z druhé strany • Vlák do Zákolan

Náhodná setkání 135

Archeus pozemský neboli fragment radostné vědy o trpaslících • Imaginativní průvodce zeleného muže • Svatý Prokop a tradice jeskynních poustevníků • Jan Palach: prostor a místo • V lese se potkávají indiáni a Keltové • Místa se přiblížila, aby mohla odpovídat • Prudič Milton hovoří o jablkách a krku jízdni velbloudice • Létat ve snu a snít v letu • Proč ptáci zpívají • Tvar ptačího hejna • Špačci v Římě • Iluze mandelinky bramborové

Něco překrásného se končí 201

Co se děje se světem? • Svět po Gretě Thunbergové • Česká klimatická situace • Co děláme půdě, děláme sobě • Děsivé sucho: zachrání nás přehrady, nebo péče o půdu? • Samé požáry • Vykácej alej a budou se ti zdát jiné sny • Města umírají jako lidé, převozníku • Etnicky rozdělená Evropa • Mor jako katalyzátor trendů, které existovaly před epidemií • Mít čím dál víc a cítit se čím dál hůř • Vzpouza v Národním divadle

Z těchto světů se rodí jiné světy 265

Před krizí • Resilience: přijmout novou realitu • Revoluce povrchu: úspěšný jako asfalt • Krajina jako artefakt – pohled z jámy velkolomu • Zahrada a zahrádka • Dvě epochy radosti • Deset tisíc let zahrádkaření • Deset tisíc let zahrádkaření • Pravidla vděčnosti a naděje • Soukromý plán na záchranu Evropy

Doslov o hladové myši 323

Plynutí a proudění: o ilustracích Evy Brodské a fotografiích Hany Rysové 329

Bibliografie Václava Cílka v nakladatelství Dokořán 333

Čerpat sílu a pít červánky v krajině domova

*Usednu na pahýlu u lesní studánky
a budu čerpat sílu a pít červánky*
Vítězslav Nezval

Vracíme se z dovolené v Thajsku nebo třeba z Kanárských ostrovů. Bylo to krásné, ale kdybychom tam měli zůstat ještě nějakou dobu, začneme se nudit. Malíř Josef Rabas říkal, že je důležité nalézt si svůj čtvereční kilometr krajiny a ten se snažit pochopit. Argentinský spisovatel Jorge Borges tvrdil, že není ani tak důležité číst další knihy, jako se vracet ke knihám, které jsme již četli. Hledíme na krajinu a rozlišujeme: „Ta je krásná, ale tato je moje.“ Doma jsme tam, kam se vracíme, a odjíždíme právě proto, abychom se mohli vracet. A je pak skoro jedno, zda bydlíme pod monumentální Pravčickou branou, anebo u sotva odrostlého smrkového lesa.

V cizích zemích jsme na chvíli, ale v krajinách domova stárneme společně se zemí a stromy. Po letech přicházíme na stejná místa, vršíme vzpomínky, vrůstáme do krajiny. Málokdo umí být doma ve více než dvou třech krajinách. Výlet je vytržení, vzrušení a zkušenost. Krajina domova je plynutí, ve kterém se lidské v nás mísí s pří-

rodním, a výsledná směs pak stojí podobně jako hudba či poezie někde mezi člověkem a živly.

Některé národy a civilizace cestují, protože se domnívají, že krása a pravda musí být někde jinde, když ji doma nejsou schopni nalézt. Jiné národy či skupiny mají pocit, že úplně stačí pochopit svůj kus země. To je rozdíl mezi lidmi z jihu či severu Itálie, Rakušany a Němci nebo Francouzi od Středozevního moře či Atlantského oceánu. Co taky může svět nabídnout vinaři od Pálavy či Hodonína, když všechnu sílu země a slunce má doma ve sklípku?

My Češi a Moravané jsme obojí. Pod vlivem neklidných Němců a zejména chůzechtivých Sasů vyrazíme do ciziny, ale doopravdy dobře se cítíme tam, kde můžeme zajít do hospody či sbírat houby. Prostě doma, kde se nebojíme v lese, kde se dá bloudit jen docela krátkou dobu a kde i z té největší divočiny trefíme na nádraží. Máme velké štěstí, že žijeme v této zemi, kde je všechno sice malé, ale nesmírně rozmanité. Už jsem to napsal víckrát, ale potřebuji to zopakovat – poznat tuto zemi je práce na celý život. Čechy a Morava jsou krajinou pro znalce a poutníky, která nás nedráždí nějakým grandiózním vzmachem, ale působí jemnou silou a trochu melancholickým klidem. Skály jsou zde malé, barvy tlumené, řeky nejsou kalnými veletoky a místní vodopády jsou spíš dětskými hračkami přírody než místy, kde se burácející vody řítí do propastí.

Tato krajina je tak mírná a přitom bohatá, že si ani neuvědomujeme, jaké štěstí je jí procházet. Neoslňuje, ale naplňuje. Už o tom ani nepřemýšlíme, nazouváme boty a do batůžku vkládáme láhev na vodu, mapu, poznámkový blok, možná fotoaparát či pár okopírovaných listů z této knihy a vydáváme se do míst, kde země je ještě silná, a tím posiluje i nás samotné.

Dýchat s ptáky, 2008

cházely prchavé světelné vlny. Sem a zase tam a po chvíli znovu jako zámek, který zní věčnou ozvěnou skleněných zvonků. Tušení bahnitých kaprů v okolních rybnících a drsný paví křik ze zámecké zahrady. Žádné hluboké myšlenky, žádné přízraky, jen křišťálové bytí okamžiku jako někde v Toskáně. Hladká bezstarostnost podobná pražské Hvězdě, když se zrovna nepokouší filozofovat.

Na místě bývalého dvora Leptače obklopeného oborou vznikl po roce 1580 jeden z nejkrásnějších renesančních zámečků celých Čech. Není velký architekturou, ale zasazením do zahrady a krajiny plné rybníků a cest. Není součástí žádného města, nestojí na kopci, je sám a spokojený v rovině plné vod a dubů. Představte si velký, obdélníkový dvůr, v jehož rohu, trochu stranou, v exilu (aby moc nepřekážel) té bohatýrské doby lovců a válečníků stojí malý, uvnitř zclacený kostel. Ke hradbě přiléhají konírny a pomocné budovy, nad kterými ční celé městečko komínů podobných čínským věžím – a každý jiný.

Uprostřed je velká vila obklopená vodním příkopem, který v létě chladí a za teplých nocí se na něm dá za svitu pochodní jezdit na pramičce a hrát na břeškné žestě Vejvanovského sonáty. Do toho zvrací opilí šlechtici, čemuž se zde říká „krmit kapry“. Seno voní z luk a nad zámek letí šedý stín vyplašené volavky. Majitelé: Jakub Krčín z Jelčan, Petr Vok z Rožmberka a císař Rudolf II. Ani jeden zde dlouho nežil, žádný velmož nevtiskl tomuto místu natrvalo svého ducha. Nakonec zvítězily jižní Čechy, kraj příznivý a mírný, s lidmi, kteří rozumějí půdě, práci a vodě. Sladká jednoduchost zde trvá a blaží děti, myslivce i filozofy. Ta radost sedět v zahradě, líně listovat knihou o posledních Rožmbercích či zuřivém Rolandovi, odhánět všechny žárlivé bohy a pozorovat pávy, přezdobené slepiče. Jak se člověku chce vrátit po šestnácté!

Kolín

Kolín je zvláštní město, jehož tajemství je skryté pod rovinatou labskou plání. To je osud i dalších polabských měst – většinou stojí jako Přelouč či Čelákovice na 6–10 metrů vysokém pahorku nad řekou, tak aby je neohrozily ani velké povodně. Pahorky byly malé, a tak se města leckdy k vlastní škodě posunula blíž řece. Téměř všechna polabská města – a Kolín zejména – mají pravěký základ. Ale jaký! Podle množství a kvality nálezů to vypadá, že mezi význa-

mem Kolína a Prahy v období od pravěku do 9. století nebyl velký rozdíl. Slovanské šperky z kolínského nálezu jsou dokonce krásnější než šperky z pražských slovanských pohřebišť. Centrum českého království mohlo vzniknout někde mezi Kouřimí a Kolínem.

Kolín je matoucí tím, že vypadá jako charakteristické, nudné provinční město. Neční na žádné skále nad řekou a působí spíš takovým antiadrenalinovým, dříve bychom řekli ospalým, dojmem místa, kde se zastavil čas. Ale podívejme se na tento kraj z hlediska katedrál. Staveb katedrálního typu, tedy rozsáhlých románských či gotických kostelů s věncem kaplí je u nás šest, a pokud bychom po právu počítali i západočeské Kladruby, bylo by jich sedm.

Čtyři z nich leží mezi Kolínem a Kutnou Horou a jenom dvě v pražské oblasti. Jedná se především o dvě kutnohorské katedrály – o úplně první českou „katedrálu“ v Sedlci a dál o kutnohorskou sv. Barboru. Třetí „katedrálou“ je nedostavěné presbyterium kolínského kostela sv. Bartoloměje – všimněte si, jak zvláště z dálky působí zvýšená oltářní část oproti nižší lodi kostela. Čtvrtou podobnou stavbou je jediný gotický pilíř, který je mohutnější než pilíře svatovítské katedrály, ale osaměle ční uprostřed návsi v Klášterní Skalici a chodí kolem něj slepice. V pražské oblasti dodnes stojí katedrála sv. Víta, ale za husitských bouří byla zničena katedrála na Zbraslavi.

Skutečné tajemství Kolína (je tam, vím o něm) nejspíš nebude nikdy odhaleno, protože zástavba města zakryla jeho pravěké kořeny. Zůstaly jen stopy podivných pocitů z ranních procházek v kamenitých uličkách pod kostelem svatého Bartoloměje a kolem náměstí – když mají v Nymburku na náměstí megalitický hrob, co asi leží pod Kolínem? Mohlo se stát, že Petr Parléř by v Kolíně postavil ještě krásnější kostel, než je Svatovítská katedrála. Ale i tak sklenul vysoký chór uzavřený šesti stranami desetiúhelníku, kolem presbytáře ochoz uzavřený sedmi stranami dvanáctiúhelníku a věnc šestí chórových kaplí uzavřených devíti stranami osmnáctiúhelníku. Kolínský kostel ani pražskou katedrálu Parléř nedokončil. Z obou zbylo zhruba stejně rozsáhlé torzo, ale sv. Vít na vysokém hradním návrší se stal ikonou Čech, zatímco svatého Bartoloměje, pravděpodobně druhé vůbec nejvýznamnější Parléřovo dílo, znají jen odborníci.

Pod romantickým vlivem shledáváme neobvyklá mysteria na vysokých skalnatých návrších a pevných pohraničních hradech. Ale

pátráme-li dlouho a nezaujatě, začne vystupovat ještě jiný obraz Čech – ten, ve kterém jsou skutečně tajemné české krajiny maskovány fádními rovinami Kladenska, Slánska či Kolínska.

Loket

Do Lokte se nejsnáze přichází údolím Ohře od Svatošských skal, ale město je nejlépe vidět z mostu anebo z vyhlídky u silnice naproti hradbám. Postáváme na druhém břehu řeky a já se ptám: Co bych měl vyprávět o tomto městě? O srostlicích krystalů živce ze zdejších hrubozrnných žul, které zde sbíral už Johann Wolfgang Goethe? O románské rotundě skryté v gotické věži anebo o průhledu úzkou ulicí na barokní sloup? Měl by se člověk zabývat podzemním vodovodem a jeho štolami táhnoucími se od hradu k domům na náměstí?

Prudič Milton mi říká: „Nech toho. Všechna místa, která navštívíme, si zaslouží chválu a návrat. V celém Lokti (snad až na železný meteorit, který sem kdysi spadl) není jedna jediná mimořádná věc. Síla Lokte je ve všech jeho budovách, skalách a vodách dohromady. V tom se podobá Telči, ale ta je víc krásná než romantická a postrádá loketskou temnotu. Vyjdi navečer do údolí a možná se budeš bát divoké honitby v oblacích, a to se ti v Telči nestane.“

Pokračuje dál: „Lidé si myslí, že město poznají, když se dozví něco o jeho historii a popíší jeho památky rok po roku, kus po kusu. To je velký omyl. Města, jako je Loket, chápeme nazíráním. Nic nevíme, sedíme někde na skále, díváme se přes údolí, jíme svačinu a pozorujeme město. Někdo pěstuje znalosti, ale my rozvíjíme *na-zírání*. Znalosti jsou od lidí, ale nazírání je nejspíš od Boha. Sedíš a rozumíš. Myslím si, že v nějakém snu někteří z nás kdysi uviděli věčné město a zapomněli na to.“

A teď ve všech krásných městech podobných Lokti, Úterý, Rabštejnu nebo Slavonicím shledávají střeptiny svého snu a rozpomínají se na něj. To jsou ta neviditelná města, o kterých Marco Polo vyprávěl Kublajchánovi a jež popsal Italo Calvino. A je to víc, než kdyby znali historii jeho domů a paláců. Jenže místo, které jsi nazřel a pochopil, do tebe zatne dráčky a nepustí tě, dokud jej nepoznáš. Takže nakonec se stejně nevyhneš všem těm rodům, které zde žily, jménům a datům, ale bude to pěna dní na pevném jádru neviditelného města. Nedělej to často, nebo s sebou povlečeš desítky sameťových tlapiček zatnutých jemnými ostny pod tvoji kůži.“

Létat ve snu a snít v letu

Noviny mají tu vlastnost, že z každé triviality vytvářejí událost, která je však další den převrstvena jinou událostí. V případě rorýse obecného (*Apus apus*), který byl zcela demokraticky – byť za nízké účasti veřejnosti – zvolen ptákem roku, je naopak nutné veškeré zprávy o tomto pozoruhodném tvoru spíš bagatelizovat, aby čtenář nebyl šokován, s kým že to vlastně ve městě žije, a nepřemýšlel, zda se jeho chování dá vůbec vtěsnat do stanov Evropské unie.

Rorýs a holub jsou jediní dva úzce synantropní, tedy na člověka vázaní ptáci. Rorýs je malý a lehký a na rozdíl od těžkopádného holuba se dokáže pohybovat rychlostí až kolem 150 km/hod. Jen se mihne a ještě si u toho píská! Radarová měření opakovaně potvrdila, že rorýsi jsou schopní za letu i spát. Pravidelně vylétávají do výšek až kolem tří kilometrů, pak upadnou do mikrosnánku, přestanou hýbat křídly, snášejí se dolů, ale nad zemí se včas probudí, protože vypnou jenom polovinu mozku. Druhá polovina je zatím ve snánku hlídá, což je při střemhlavém letu k zemi více než moudré. Pravda, někdy to nestačí a octnou se v turbině motorového letadla, ale na druhou stranu při počtu u nás žijících asi sto padesáti tisíc rorýsů je srážek s letadly mnohem méně než kolizí na dálnici do Brna. No a pak zase vystoupají nahoru a trochu si zdřímnou. Zatímco někteří lidé létají ve snu, tak rorýsi sní v letu. Nalétají toho asi tolik jako středně zkušený pilot letecké společnosti – necelých

tisíc kilometrů denně, kolem dvou set tisíc kilometrů ročně! Na zimoviště létají dál než ostatní ptáci – až do Jižní Afriky.

Rorýsi zvláštním způsobem shánějí materiál na stavbu hnízda – v letu. Mohlo by se nám zdát, že ve městě, kde tu a tam spadne cihla či taška ze střechy, se jim staví poměrně dobře, ale kdeže – oni sbírají různá vlákna, stébla, lístečky, dokonce kousky balonků a igelitových pytlíků a dělají si z nich plochou kupičku, do které samička klade tři (za špatného počasí jenom dvě) vajíčka.

Mláďata krmí rovnou potravními peletami. Ve vzduchu nachytají pavouky a různý hmyz, smísí je se slinami do kuliček, které mohou obsahovat neuvěřitelný počet až pěti set kusů hmyzu, a jimi krmí mláďata. No jo, ale co když prší a déšť vymyje všechny broučky? To pak mladí rorýsi upadnou (na rozdíl od lidského mláďete) třeba na týden do zvláštního druhu spánku, při kterém nemusí jíst. Pak vysvitne sluníčko, obloha se jen začne hemžit hmyzem a rorýsi okamžitě ožijí. Oni vlastně na našem území tráví jen tak tři měsíce do roka a velmi záhy, již na počátku srpna, zmizí do světa jako téměř absolutní bezdomovci, kteří vzduch potřebují víc než pevný domov. Rorýs je něco jako tuzemský kolibřík, s nímž je ostatně blízky příbuzný. Nožičky téměř nepoužívá, ale krátkým ostrým zobákem nebo drápky se dokáže „zaháčekovat“ nejenom na kůře, ale i na stěně domu. Na zemi se spíš plazí, než aby pořádně chodil.

Rorýs socialistického režimu žil v historickém centru Prahy a dalších měst, ale kapitalistický rorýs se přestěhoval na sídliště. Rorýsi vyhledávají různé štěrbinu na půdách a věžích, kterých bývalo v zanedbaných historických budovách víc než dost. Ale dnes jsou kostely a domy opraveny a je kolem nich pořádný ruch. Rorýsi se proto stěhují do větracích šachet panelových domů. Má to jeden problém – při zateplování domů jsou větrací otvory zaslepovány. V různých státech Evropy bylo proto vyvinuto několik postupů, jak rorýse na sídlištích udržet, například v truhlících na květiny, které mají zvláštní duté stěny. Pokud si totiž zvyknete na pohvizdování rorýsů a ušlechtilou křivku jejich rychlého elegantního letu, pak vám bez nich začne v životě něco scházet.

Od rorýse je jenom krok k několika závažným otázkám. První by mohla znít: O jakém výseku světa nás noviny vlastně informují? Možná bychom se také mohli ptát, proč mravencům, kteří jsou pře-

ce důležitější než dejme tomu ministr vnitra, není ve zpravodajství veřejnoprávní televize věnován adekvátní prostor. Koneckonců vlády odcházejí, ale rorýsi i mravenci bohudík zůstávají.

Krajiny vnitřní a vnější, 2002

Mor jako katalyzátor trendů, které existovaly před epidemií

Rukopis své knihy *Jak přežít řeku* jsem dokončoval v druhé polovině února 2020 s pocitem, že se něco chystá. Zdaleka jsem nebyl sám, ale spíš jsme uvažovali o zemědělském suchu v Indii, potravinových bouřích nebo o ekonomické krizi. Obávali jsme se, že prezident Trump udělá nějaké chlapácké gesto, třeba zaútočí na Írán. Požáry a ekonomika ovládaly média počátkem roku 2020, ale africké zprávy byly plné kobylek, jako by mělo dojít k novým egyptským ranám. Zdravotnické organizace spíš čekaly chřipkovou epidemii a obávaly se bakterií rezistentních na dnešní antibiotika. Nebojte se, že nás tyto věci minou, jen nevíme, kdy se objeví. Mezitím se ukázalo, že se po světě nenápadně rozšířil nový vir. V té první fázi jej nepřinesli domorodci od jezera Čad, ale obchodníci, co cestují první třídou, a turisté.

Teoreticky jsem byl na epidemii připraven, a tak jsem hned v půlce března odjel na chalupu, kde jsem bez internetu a televize již nemohl dobře sledovat další dění. Místo toho jsem (vědecky) pozoroval veverky a rozkvétající stromy. Čekal jsem krátký, intenzivní problém s velkým chaosem, který se nicméně do dvou či tří týdnů

spraví, ale ne vcelku mírnou, dlouhodobou a široce rozšířenou krizi s tlustým ekonomickým koncem. Ukázalo se, že moje praktická příprava zcela podcenila situaci. Roušek jsem měl sotva dvacet, a to bych jimi měl podarovat rodinu a každý den jednu vyhodit. Připravené předměty mi však hodně pomohly tím, že díky nim jsem měl v hlavě nějaký scénář krize. Zabalil jsem batůžek a odjel.

Zásoba potravin na chalupě by mi teoreticky stačila na dva měsíce, ale do rýže se dali moli a měl jsem jen málo možností, jak ji dochutit. Popenec a kopřivy se přejedly hned druhý den. V březnu začalo sucho, a tak nerostly ani ty houby, které bylo možné sbírat v lednu a únoru. Některé dílčí věci – den, kdy umře první člověk, nájezd na obchody a uzavření škol – bylo možné dost dobře předpovědět. Člověk naopak nepočítal s dlouhodobým, mírným, plíživým stresem a s tím, že se budou hroutit lidé v okolí. Špatně na tom byli narkomani, kteří byli následkem své závislosti nuceni rychle inovovat. Někteří zpanikařili a nechali se zavřít, blázince byly najednou plně vyjevených, ale jinak zdravých lidí. Dokonce i kočky byly neklidné, protože doma už neměly svoji samotu. Kolektivističtí psi si naopak společnost užívali, a jak lidé odcházeli do práce, propadali separační úzkosti. Děti se těšily na školu a italské nevěstince krachovaly. Lidé si půjčovali Camusův *Mor* a Defoeův *Deník morového roku*.

Doma mi pomáhalo vědomí, že máme filtr na vodu (i když jsme ho nepoužili), nějaké jídlo, svíčky, dřevo na topení v kamnech, dobrou hudbu a hodně knížek. Teď tedy vím, že příprava je hodně důležitá, a to i když vlastně za moc nestála. Rychle jsem se orientoval a byl v klidu, a proto jsem mohl pozorovat. První věc, která člověka na koronaviru zaujala, byla estetika viru. Vypadá velmi moderně, designově a má svůj „cool“ půvab. Zdálo se mi, že do této doby patří a souzní s ní. Další pozorování nezní vědecky, ale měl jsem pocit, že epidemie má nějakou vlastní inteligenci a je milosrdná už jenom tím, že se skoro nic nedělo, všichni jsme museli zpomalit a zamyslet se, a hlavně že skoro nenapadala děti. V dalších dvou týdnech jsem měl několik téměř děsivých představ a snů, ve kterých se analyzované údaje mísily s obavami a velmi nejasnými proroctvími. Později se ukázalo, že mnoho lidí mělo nejenom očekávatelné úzkostlivé sny, ale jejich sny bývaly delší, epičtější a barevně výrazné.

Mohlo to být i tím, že ráno nezazvonil budík, spánkový cyklus doběhl svého konce a lidé si pamatovali, co se jim zdálo. Karl Gustav

Deset tisíc let zahrádkaření

Pravěk si představujeme jako primitivní a divošské období, ale stejně oprávněně je nahlížet na něj jako na velice vynalézavou a tvořivou dobu. Kořeněný vinný ocet na zálivky salátů je nejspíš tak starý jako samotné víno, tedy nejméně sedm tisíc let, ale spíš déle a podle zkušeností s toskánskou lidovou kuchyní bych řekl, že chutnal lépe než naše dresinky.

Člověk stejně jako lidoopi vždy sbíral jedlé rostliny. Asi už poměrně záhy docházelo k tzv. divokému zemědělství, které se projevuje tím, že např. mezolitičtí lovci po severských jezerech rozhazovali plody kotvice (*Nata trapans*). Ty v podobě „pražených oříšků“ až do 19. století tvořily např. na jižním Slovensku důležitý doplněk potravy. Jiným příkladem jsou indiáni, kteří každým rokem sklízí divokou rýži a přitom vytrhají okolní rostliny, aby měla víc prostoru. Není to ještě zemědělství, jak jej dnes známe, ale už to také není obyčejný sběr. Tento druh zemědělství začal být ve střední Evropě běžný asi před devíti tisíci lety. Na Blízkém východě byl ještě o celé tisíce let dříve doplňován cíleným pěstováním rostlin na malých zahrádkách obehnaných ploty. Nové výkopy neustále posouvají data do minulosti někam k hranici 12–14 tisíc let.

Samotný počátek cíleného pěstování rostlin je nejspíš mnohem starší, protože při vykopávkách na břehu Galilejského jezera v Izraeli byly nalezeny zuhelnatělé zbytky rostlin, které již ukazují na

cílené, výběrové šlechtění, a to před 23 tisíci lety. Období teplého výkyvu na konci poslední ledové doby mezi 20–30 tisíci lety pravděpodobně představuje základní časovou rovinu vzniku moderní civilizace. Lidé žili v koordinovaných skupinách, běžně používali umělecké předměty a občas měnili módní styly. Dokázali tkát první látky a své mrtvé, jak o tom svědčí pohřby v Dolních Věstonicích či u rakouské Kremže, pohřbívali s veškerou úctou a s kyticí květin.

První dva nebo tři tisíce let soustavného neolitického zemědělství můžeme nazvat zahrádkařením. Zpočátku se jednalo o doplněk k pastevectví, takže „zahrádky“ byly malé. Na vynález orby si ještě nějakou dobu počkáme. Tehdy ještě neznáme běžné pole, zapřažený dobytek a ani dnešní nářadí. Plodiny okopáváme pomocí špičatých holí. Někdy jsou dole rozšířené a vybíhají v plochou lopatku. Jindy se jedná o samorost v podobě rycích vidlí se dvěma paralelními hroty. Někdy, ale spíš vzácně, byla rycí hůl zakončena špičkou z kosti či parohu a teprve mnohem později špičatým či plochým železným nástrojem, kterým šlo rozbít hroudy.

Teprve před asi šesti tisíci lety člověk přišel na to, jak zapřáhnout zvířata a jak stále hlouběji orat, aby na povrch vynesl živiny. Zejména hluboký pluh, který se rozšířil ve 13. století, pomohl obsadit vyšší polohy s těžkými, hutnými půdami. Dopadem této první středověké agrární revoluce byl dostatek potravin, takže lidé mohli odcházet z venkova a rozvinout specializovanou městskou kulturu. Koncem 18. století a v Čechách ještě o pár desítek let později měl podobný význam objev umělých hnojiv a nových osevních postupů, který vyhnal přebytečné lidi z venkova do měst, a tím přispěl k první průmyslové revoluci.

Pokud pracujeme na zahrádce, tak v podstatě s podobnými nástroji a totožnými pohyby opakujeme stejné činnosti jako lidé posledních deset tisíc let. Zahrádkářství je jedinou dosud masově praktikovanou pravěkou činností. Lukem již nelovíme, látky netkáme a kovy či hlinu dnes ručně zpracovává jen málo lidí. Snad jen sběr hub, bylinek a lesních plodů má ještě starší základ. Češi však nechodí do lesa na houby, protože mají hlad, ale protože tím uspokojují vnitřního mezolitického člověka, který je zmaten množstvím lidí a pohybujícími se železnými stroji.

Jaké plodiny měli pravěcí lidé na svých zahrádkách? Známe sice pylová spektra i kousky rostlin, díky kterým je můžeme určit, ale